

I. Derevianko, Ph.D. (Historical Sciences)
National Aviation University, Kyiv, Ukraine

EFFECTS OF ASYMMETRY IN AMERICAN-MEXICAN RELATIONS

The article analyzes the nature and features of the asymmetry of US – Mexican relations. The concept of asymmetry in international relations is revealed, which can be interpreted as the absence of equivalence, identities between entities with different potentials, and influence on world political processes. It turned out that bilateral asymmetric US – Mexican relations are a reflection of real differences in objectively existing reality. The ratio of the power components of the USA and Mexico and the effects of their asymmetric interaction are determined. The asymmetric nature of relations between countries is indicative of the huge superiority of the United States over Mexico in almost all respects. It is proved that relations between the United States and Mexico, despite various foreign policy and economic potentials, are characterized by a high level of interdependence, which was formed as a result of historical points of contact. It is established that both states are unequally dependent on each other. The existing asymmetric interdependence creates the temptation for the United States, a less dependent actor, to establish favorable economic conditions for itself and receive political concessions from its dependent country, Mexico. Against the background of asymmetry, the sides adhere to diametrically opposite views regarding each other. While US political leaders see Mexico as irrelevant to US interests and focus on other priorities, then official Mexico City is focusing on the United States as its most important foreign policy issue.

Keywords: USA, Mexico, American-Mexican relations, asymmetry, interdependence, potential.

И. Деревянко, канд. ист. наук, доц.
Национальный авиационный университет, Киев, Украина

ЭФФЕКТЫ АСИММЕТРИИ В АМЕРИКАНО-МЕКСИКАНСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

Проанализированы характер и особенности асимметрии американо-мексиканских отношений. Раскрыто понятие асимметрии в международных отношениях, которую можно трактовать как отсутствие равнозначности, тождества между субъектами, обладающими разными потенциалами, влиянием на мировые политические процессы. Выяснено, что двусторонние асимметричные американо-мексиканские отношения – это отражение реальных различий в объективно существующей реальности. Определены соотношение компонентов мощностей США и Мексики и эффекты их асимметричного взаимодействия. Об асимметричном характере отношений между странами показательно свидетельствует огромное превосходство США над Мексикой практически по всем параметрам. Доказано, что отношения между США и Мексикой, несмотря на различные внешнеполитические и экономические потенциалы, характеризуются высоким уровнем взаимозависимости, который был образован в результате исторических точек соприкосновения. Установлено, что оба государства неодинаково зависят друг от друга. Существующая асимметричная взаимозависимость создает для США как менее зависимого актера соблазн устанавливать благоприятные для себя экономические условия и получать политические уступки от зависимой страны – Мексики. На фоне асимметрии стороны придерживаются относительно друг друга диаметрально противоположных взглядов. Если политические лидеры США рассматривают Мексику как несущественную для интересов США и концентрируют внимание на других приоритетах, то официальный Мехико сосредотачивается на Соединенных Штатах как на наиболее важной внешнеполитической проблеме.

Ключевые слова: США, Мексика, американо-мексиканские отношения, асимметрия, взаимозависимость, потенциал.

УДК 323(474.3)“...0/19”

С. Пахоменко, канд. істор. наук, доц.
Латвійський університет, Рига, Латвійська Республіка,
Маріупольський державний університет, Маріуполь, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПОЛЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЛАТВІЇ

Визначено й аргументовано теоретичне та концептуальне поле для дослідження конкретного (латвійського) кейсу історичної політики. Широко трактується історична політика як система політичних практик, спрямованих на формування колективної/історичної пам'яті – від формалізації історичного нарративу до меморіальних законів. За основу теоретичної моделі дослідження історичної політики Латвії взято, з одного боку, концепцію "держави, що націоналізується" Р. Брубейкера, за якою в посткомуністичних країнах офіційний нарратив сформувався як націоналістичний, з іншого боку, – це концепція режиму пам'яті М. Бернхарда та Я. Кубіка, згідно з якою режим пам'яті в Латвії можна охарактеризувати як поділений на офіційний національний і альтернативний нарратив контрпам'яті, заснований на радянській спадщині. Також для розуміння латвійського кейсу запропоновано спиратися на концепцію чотирьох форматів пам'яті А. Ассман. Використовуючи ці моделі, можна зрозуміти мотивацію та характер діяльності мнемонічних акторів. Латвійська держава стверджує офіційний національний історичний нарратив, фіксуючи насамперед його антирадянську спрямованість, визначальними моментами якої є радянська окупація та депортація як колективна травма етнічних латишів. З іншого боку, етнічний дуалізм Латвії (набагато більш виражений, ніж в інших державах регіону), обумовлений наявністю значного сегменту російськомовного населення зі своєю ідентичністю та колективною пам'яттю, стає передумовою формування альтернативного нарративу, свого роду контрпам'яті, де головним сюжетом є радянське "звільнення" Латвії, а комеморативною практикою – День Перемоги. Активізація історичної політики РФ з її безальтернативним поглядом на історію регіону та сусідніх балтійських країн посилює контраверсійність двох нарративів і стимулює спіраль конфліктогенності для них обох.

Ключові слова: історична політика, колективна пам'ять, Латвія, режим пам'яті, контрпам'ять, нарратив, комеморативна практика, концепція, мнемонічні актори.

Постановка проблеми. Стрімка політизація та медіатизація історії, використання пам'яті з метою дискусивного виправдання політичних рішень, у тому числі й міжнародного характеру, обумовлюють дослідницький інтерес до конкретних практик історичної політики та їх теоретичного аналізу. І хоча інструменталізація історії зазвичай скептично оцінюється в академічному середовищі, проте сьогодні вона виступає майже повсякчасним явищем публічної політики. У той же час, будучи важливою, якщо не засадничою частиною політики ідентичності, історична політика, вочевидь, є необхідним інструментом формування колективної пам'яті, особливо у процесі націєбудування.

У цій статті ми пропонуємо відійти від оціночних суджень і роздумів про ступінь конструктивності чи деструктивності історичної політики для суспільного плюралізму та демократії в цілому. Ми звернемося до питань теоретичного аналізу історичної політики та спробуємо позначити його концептуальні рамки. Для цього у статті використано латвійський кейс, який у перспективі може бути застосований для дослідження конкретних юридичних і політичних механізмів політики пам'яті в країнах Центрально-Східної Європи. Вибір Латвії обумовлений тим, що її політика поєднує в собі і типові, і унікальні риси історичної політики. З одного боку, цілі та умови посткомуністичного транзиту в цілому відповідали моделі держави, яка

націоналізується, за Роджерсом Брубейкером [3, с. 104]. Вона передбачала, що титульна нація стверджує офіційний історичний наратив, фіксуючи передусім його антикомуністичну спрямованість. З іншого боку, етнічний дуалізм Латвії (набагато більш виражений, ніж в інших державах регіону), що обумовлений наявністю значного сегменту російськомовного населення зі своєю ідентичністю та колективною пам'яттю, став передумовою формування альтернативного наративу, свого роду контрпам'яті, охорона якої сприймається російськомовною громадою як засіб забезпечення своєї онтологічної безпеки. Нарешті, активізація історичної політики РФ з її безальтернативним та ревізійним поглядом на історію регіону і сусідніх балтійських країн посилює контраверсійність двох наративів та стимулює спіраль конфліктності для них обох.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх робіт, у яких системно та комплексно досліджуються теоретичні проблеми колективної та історичної пам'яті, слід назвати монографії А. Ассман, а також В. Априщенко і В. Струкова. Механізми історичної політики країн ЦСЄ і Балтії показані у статтях В. Веровшека, М. Малксоо, Е. Онкен і О. Міллера. Безпосередньо політика пам'яті Латвії розглядається В. Зелче, М. Капрansom та ін. Ж. Озолина проаналізувала російськомовну громаду Латвії з погляду її інтеграції та соціальної безпеки, і на основі її роботи можна окреслити напрями вивчення історичного наративу російськомовного населення Латвії.

Мета даної статті – визначити й аргументувати теоретичне та концептуальне поле для дослідження конкретного (латвійського) кейсу історичної політики.

Виклад основного матеріалу. Історична/колективна пам'ять. Хоча згадка М. Хальбвакса і його "Соціальних рамок пам'яті" стала ритуальною в майже кожній роботі у сфері "memory studies", ми також не можемо обійтись без цього, оскільки концептуальні засади, закладені французьким соціологом, не тільки дозволяють зрозуміти механізм створення й функціонування колективної пам'яті, але й побачити природний зв'язок між пам'яттю в її конструктивістському розумінні та історичною політикою.

Особливу важливість для нас становлять три основні тези М. Хальбвакса: індивідуальна пам'ять соціально сконструйована; колективна пам'ять опосередкована групами (сім'єю і соціальними класами); існування "великої" колективної пам'яті на рівні суспільств і цивілізацій. Перша теза означає, що будь-який індивідуальний спогад опосередкований соціальними рамками, тобто цінностями, орієнтирами сьогодення, дня, позиціями, ідентичністю тієї соціальної групи, до якої належить індивідуум [5, с. 56].

Для позначення пам'яті групи М. Хальбвакс користується терміном "колективна пам'ять", що є другим його постулатом. Колективна пам'ять – це не сума окремих індивідуальних пам'ятей, це колективне уявлення – символічна система, яка структурує спогади усіх членів групи і складається зі спогадів, які розділяють члени групи. Ці спільні спогади служать орієнтирами, навколо яких організовані індивідуальні спогади кожного члена групи [5, с. 128]. Але ці спільні спогади мають вибірко-вий і конструйований характер, у них група намагається відобразити розуміння свого місця в минулому і ті характеристики, які вона вважає важливими для пояснення своєї ідентичності. Тобто колективна пам'ять не є простою копією минулого: група вибирає такі образи свого минулого, які найкращим чином відповідають вимогам теперішнього стану. Таким чином, пам'ять має проекційно майбутнього і безпосередньо пов'язана з потребами

та викликами сучасності. К. Ходжкін і С. Радстоун стверджують: "Наше розуміння минулого має стратегічні, політичні та етичні наслідки. Змагання з приводу значення минулого також є змаганнями з приводу значення дійсного та шляхів просування минулого" [7, с. 12].

Третя теза М. Хальбвакса про наявність пам'яті у великих соціальних спільнот, аж до націй, безпосередньо – державної ідентичності. Підтвердження цьому ми знаходимо і у класиків конструктивістського підходу в теоріях націй і націоналізму Б. Андерсона і його концепту нації як уявного суспільства, у Е. Хобсбаума з його "винаходом традиції" [6] і навіть у етносимволіста Е. Сміта, який надавав історії вирішальне значення, стверджуючи, що ототожнення з минулим є життєво важливим елементом у створенні нації, оскільки тільки "згадуючи минуле, може виникнути колективна ідентичність" [7, с. 383].

Один із фундаторів "memory studies", П. Нора, показав на прикладі французької нації формування колективної пам'яті та ідентичності через "місця пам'яті". Розділяючи пам'ять та історію, П. Нора зазначав, що, на відміну від історичного академічного аналізу, пам'ять емоційна, включає страхи, фантазії та схильність створювати і підтримувати міфи. Це сприяє як усвідомленню екзистенціальної загрози, так і заходам щодо її нейтралізації та усвідомленню історичної пам'яті як частини безпеки [10, с. 18].

Таким чином, конструктивістське розуміння колективної пам'яті, її особлива роль у формуванні національної ідентичності у теоретичному плані зближує концепт пам'яті з концептом безпеки та відкриває можливості для їх конвергенції.

У випадку з Латвією ми бачимо можливим розвинути цю ідею, використовуючи концепт дилем соціальної безпеки, застосований Ж. Озолиною при характеристиці взаємин Латвійської держави і російської громади. Дослідниця звернулась до трьох типів дилем соціальної безпеки для етнічних спільнот – гострої, постійної та слабкої, сформульованих П. Рое. В основу гострої соціальної дилеми покладена ситуація, під час якої дві сторони так чи інакше сприймають дії одна одної як ревізійністські, а прагнення однієї сторони до своєї безпеки сприймаються іншою як ворожі та загрозові. Постійна дилема суспільної безпеки, коли групи у пошуках безпеки мають несумісні вимоги безпеки. Слабка дилема безпеки суспільства передбачає політичне маніпулювання загрозами [13, с. 72–73].

Ж. Озолина бачить наявність у Латвії усіх трьох дилем безпеки. Після проголошення незалежності на початку 1990-х років, коли латиші шукали свою оновлену ідентичність, яка була заснована на європейських цінностях, представники російської спільноти сприймали ці спроби як загрозу своїй ідентичності. Таким чином, регулярна дилема соціальної безпеки була домінуючою. Після вступу до ЄС та НАТО, яке латвійське суспільство сприйняло як незворотність суверенітету держави та стійкості нації, з боку російськомовного суспільства це викликало неоднозначну реакцію, у тому числі як загрозу для етносу, національна ідентичність якого пов'язана з Росією. Як наслідок, жорстка дилема безпеки була і залишається переважаючою [12, с. 26].

Дозволимо собі доповнити дану екстраполяцію в контексті історичної пам'яті двох громад. Пошук нової ідентичності для латишів припускав не тільки її адаптацію до європейських цінностей, але й становлення національного історичного наративу, який, з одного боку, проводив лінію спадкоємності від міжвоєнної державності до її відновлення у 1990-ті роки, а з іншого – однозначно оцінював радянський період як окупаційний, що перервав природний хід національної історії [19, с. 52].

Це абсолютно суперечило сприйняттю історії у душі радянського нарративу, властивого російськомовній громаді. Вважаємо, що саме це, а не тільки європеїзація Латвії, викликало у російськомовних почуття загрози та неприйняття. А агресивна історична політика РФ (особливо активна останнім часом), основним інструментом якої є пропаганда "фашизації" Латвії та її нездатності до державного будівництва, не просто деконструє національний нарратив в очах російськомовної громади, але й створює пряму загрозу національній безпеці, тобто слабка дилема безпеки як маніпулювання загрозами веде до жорсткої дилеми й обумовлює охоронні заходи.

Для розуміння історичної політики як двостороннього процесу, пов'язаного не тільки з державними заходами, але й із суспільним схваленням, прийняттям та взаємним впливом, звернемося до концепції А. Ассман, яка виділяє чотири формати пам'яті: індивідуальну, соціальну, політичну та культурну [22, с. 19]. Індивідуальна пам'ять "є динамічним засобом опрацювання індивідуального досвіду", але має соціальну основу і функціонує за рахунок міжособистісного спілкування [22, с. 22].

Соціальна пам'ять – це передусім пам'ять поколінь, що перебувають у комунікативній взаємодії. Соціальна та індивідуальна пам'ять слабко структуровані. Ці види пам'яті зазвичай вписуються у термін життя трьох поколінь та згасають разом з їх зміною та збільшенням терміну давності своїх початкових форм. Індивідуальна та соціальна пам'ять можуть бути визначені як висхідні пам'яті, що передаються між групами чи індивідуумами [1, с. 212].

Для латишів радянські депортації 1941 та 1949 рр. були головною травмою і тією віссю, навколо якої формувалася їхня ідентичність у ХХ ст. В. Скультанс стверджує, що цей трагічний сюжет їх історії має таке ж значення, як Голокост для євреїв [15], тобто так само міцно закарбований на рівні індивідуальної та соціальної пам'яті.

Культурна та політична пам'яті, за А. Ассман, мають іншу спрямованість. Політична пам'ять звернена до колективу, тягнє до однозначних тлумачень та прагматичного використання минулого з боку держави та політичних еліт [22, с. 35]. Вона відтворюється за допомогою ритуалів, національних свят, меморіалів та пам'ятників, а також знаходить себе у гранд-нарративах.

У свою чергу, культурна пам'ять підрозділяється на функціональну та накопичувальну. Якщо перша забезпечує повторюваність, тобто реалізується через традиції, ритуали тощо і, відповідно, обмежена тим, що перебуває в полі уваги, актуальне у цей момент, то накопичувальна пам'ять, носіями якої є вже не символічні практики, а матеріальні репрезентації (книги, картини, архіви), здатна зберегти неактуальне і є ресурсом для "іншої пам'яті", "відновленої пам'яті" і задля критичної перевірки того, що пам'ятається. Культурна пам'ять також визначається індивіду ззовні, у цьому сенсі вона протистоїть соціальній пам'яті, більше того, може конфліктувати з нею. Політична та культурна пам'яті визначаються як "низхідні" пам'яті, які створюються та передаються культурними ті політичними "елітами".

Очевидно, що кооптація "висхідної" та "низхідної" пам'яті й уможлиблює успіх політичної практики інструменталізації історії. І навпаки, розрив між висхідною та низхідною пам'яттю може привести як до проблем у державній мнемополітиці, так і до успіху альтернативної пам'яті опозиційної групи. Отже, одне із завдань політики пам'яті – нейтралізація комунікативної пам'яті в разі її контрнаправленості, створення умов для її згасання для потенційних носіїв її подальших поколінь. У такому випадку історична політика виступає інструмен-

том, за допомогою якого встановлені спільноти пам'яті (згідно з типологією Еліас Скотсон) нейтралізують спільноти маргінальної пам'яті. Установлені спільноти пам'яті – це такі спільноти, що користуються підтримкою з боку державних органів влади у формі національного нарративу (державні свята, національні церемонії) чи державного фінансування та визнання; вони вбудовані в режим пам'яті. Спільноти маргінальної пам'яті, навпаки, не мають такої підтримки та визнання чи навіть можуть бути заборонені державною політикою [11, с. 279].

На прикладі Латвії ми бачимо, як мінялися місцями встановлені та маргінальні спільноти пам'яті. Якщо у радянські часи нарратив про депортації та два тоталітаризми – нацистський і радянський – був маргінальним і піддавався переслідуванням та офіційній обструкції, то з набуттям незалежності він позначив встановлене офіційне співтовариство пам'яті, витіснивши раніше домінуючий радянський нарратив на маргінес. При цьому перетворення ідентичності потребує переконфігурації пам'яті. Ці перетворення можуть відбуватися навмисно або спонтанно, у відповідь на конкретний виклик чи загрозу [16, с. 12]. Так, 9 Травня – День Перемоги – до певного часу не був центральним місцем пам'яті у комеморативних практиках російської спільноти Латвії, однак під впливом внутрішніх (пошук нової ідентичності у зв'язку зі втратою домінуючого положення своєї мови та культури у латвійському суспільстві) і зовнішнього факторів (активна історична політика Росії) свято 9 Травня та пов'язані з ним комеморації стали основоположними як у нарративі російської спільноти, так і у демонстрації нею своєї ідентичності [20, с. 417]. При цьому центральне питання латвійського нарративу – питання окупації – ігнорується або не сприймається російськомовною меншиною [8, с. 87].

Історична політика. Дефініція "історична політика" відрізняється різноманітністю в рамках досліджуваного смислового поля: "політика пам'яті", "політика спогадів", "символічна політика" тощо. Ми пропонуємо ототожнювати історичну політику і політику пам'яті та надавати їм широке трактування, розуміючи їх як систему різних політичних практик, спрямованих на формування колективної/історичної пам'яті – від формалізації історичного нарративу до меморіальних законів.

Розуміння функціонування політики пам'яті варіюється у різних дослідженнях від дій владних еліт та їх опонентів з конструювання сенсу минулого та його більш широкого розповсюдження чи нав'язування іншим членам суспільства до комунікативного діалогічного підходу, який фокусується як на заперечливих інтерпретаціях минулого офіційними суб'єктами у державі, так і на тому, як ці ідеї виробляються, впливають, привертають і конфліктують з іншими нарративами, що наявні у суспільстві в цілому [18, с. 542].

Ставлення до політики пам'яті є скептичним в академічному середовищі та водночас прагматично за-требуваним у рамках політичних практик. Так, А. Конфіно стверджує, що пам'ять у випадку її політичного використання стає "в'язнем політичного редукціоналізму і функціоналізму" і наближається до ідеології [4, с. 1395]. М. Малксоо рішуче наполягає на необхідності повороту до агоністичної політики пам'яті для формування діалогу, який не обов'язково має вести до згоди та примирення з приводу минулого, але все ж сприятиме розумінню опонента та пом'якшенню антагоністичної конфронтації [9, с. 221].

Однак, за твердженням О. Міллера, агоністський підхід до політики пам'яті скоріш постулюється як належне, але не аналізується як реально існуюче чи принаймні широкорозповсюджене явище [24, с. 174]. Сама

ж М. Малксоо, просуваючи агоністське бачення минувшини, визнає, по-перше, що успішне схвалення історії походження держави навряд чи відбудеться без застоювання влади над тим, що запам'ятати і як. По-друге, швидке прийняття моделі агоністичної мнемополітики у Східній Європі, у тому числі Латвії, залишається достатньо надуманим на тлі значного дисбалансу між Росією та її колишніми радянськими республіками та схваленою державою мнемополітикою, що визначає ідентичність держави в умовах із нульовою сумою [9, с. 229].

Ми стверджуємо, що в характеристиці політики пам'яті ракурс має пересунути з оціночного компоненту на з'ясування і розуміння всього комплексу факторів, що обумовили те чи інше конструювання колективної пам'яті. У випадку Латвії нам допоможе, з одного боку, концепція "режимів пам'яті" М. Бернхарда та Я. Кубіка [2], а з іншого – концепція "держави, що націоналізується" Р. Брубейкера [3].

М. Бернхард та Я. Кубік визначають режим пам'яті, чи "мнемонічний режим", як домінуючий паттерн меморіальної політики, який існує у даному суспільстві в даний момент щодо конкретної, вельми значущої минулої події чи процесу. Режими пам'яті, у свою чергу, становлять будівельні блоки офіційного поля історичної пам'яті [2, с. 8]. Головним критерієм визначення режиму пам'яті є тип "мнемонічних акторів" та їхня взаємодія. Мнемонічні актори – це політичні сили, які зацікавлені у конкретній інтерпретації минулого. Згідно з М. Бернхардом та М. Кубіком, їх різноманітність зводиться до чотирьох типів – мнемонічні воїни, мнемонічні плюралісти, мнемонічні абнегатори (заперечники) та перспективісти [2, с. 13]. Воїни-мнемоніки схильні до єдиного, односпрямованого міфологізованого бачення минулого, у той час як мнемонічні плюралісти наполягають на різному баченні історії. Мнемонічні абнегатори уникають політики пам'яті як такої, а мнемонічні перспективісти припускають, що вони розв'язали проблеми історії та, отже, знайшли ключ до кращого майбутнього [2, с. 13–14]. Тип режиму пам'яті автори визначають акторським сузір'ям, яке передбачає, що наявність принаймні одного мнемонічного воїна у полі робить режим розділеним (роздробленим). Режим, коли в міксі немає воїна і щонайменше один актор є плюралістом, названо опорним. Режим, коли жоден з учасників не є воїном чи плюралістом (тобто всі є абнегаторами), вважається уніфікованим. Суть аналізу полягає в тому, як кодувати мнемонічних акторів у контекстах різних країн для того, щоб відчуті нюанси переважаючого режиму пам'яті.

Виходячи з вищесказаного, мнемонічний режим Латвії та в цілому країн Балтії дослідники визначають як роздроблений (розділений), а існування та активна діяльність мнемонічних воїнів викликана рядом факторів (дослідники визначають їх як структурні та культурні обмеження) і передусім характером посткомуністичного транзиту (а точніше – засобом виходу зі старого режиму) та етнічною розділеністю суспільства [2, с. 165–167].

Очевидно, що наявність мнемонічних воїнів створює всі умови для здійснення активної історичної політики. Звернення до Р. Брубейкера виводить нас за межі широкого та різноманітного поля "memory studies", але дозволяє розібратися у мнемонічній політиці Латвії (і всіх країн Центрально-Східної Європи та Балтії) як елемента "держави, яка націоналізується". Держави, що націоналізуються, беруть на озброєння націоналізми, які включають у себе вимоги, що пред'являються від імені титульної нації, визначаються в культурних термінах і різко відрізняються від сукупності вимог громадян у цілому. Титульна нація розуміється в цьому випадку як законний власник держави. Незважаючи на

володіння власною державою, титульна нація перебуває в послабленому культурному, економічному чи демографічному становищі всередині даної держави через дискримінацію цієї нації до досягнення нею незалежності. Саме це й використовується як виправдання "відшкодування" чи свого роду "компенсуючого" проекту використання державної влади для відстоювання певних (тих, що раніше неадекватно задовольнялися) інтересів титульної нації [3].

На політику пам'яті та ширше – ідентичності – не менше впливає націоналізм, який перетинає кордони "зовнішньої історичної батьківщини" (external national homeland), у нашому випадку – Росії, що стверджує право і навіть обов'язок держави стежити за умовами, у яких перебувають його етнонаціональні "співвітчизники", відстоювати їхнє благополуччя, підтримувати їхню діяльність та організації, захищати їхні інтереси. Таким чином, націоналізм "історичної батьківщини" (Росії) виникає та динамічно взаємодіє з "націоналізуючим" націоналізмом (Латвії) [3]. У нашому контексті з націоналізмом історичної батьківщини, тобто Росії, тісно переплітається націоналізм російськомовної меншини. Націоналістичні позиції росіян Латвії зазвичай характеризуються вимогами визнання державою їхнього особливого статусу та ствердженням окремих колективних, заснованих на національності, культурних і політичних прав.

Можна простежити кілька взаємовпливів націоналізму та мнемополітики, які перетинаються. На перший погляд, нібито очевидно, що позиція держави, яка націоналізується, приводить до активного ствердження офіційної історичної пам'яті титульної нації як мети та формування контрпам'яті національних меншин – як протестної реакції. З іншого боку, націоналізм "зовнішньої історичної батьківщини", підбурюючи націоналізм меншин, часто стає вирішальним фактором радикалізації титульної нації, яка відчуває загрозу своїй безпеці.

В основі стратегії історичної політики лежать мнемонічні наративи і, навпаки, історична політика виникає як система наративів, що використовуються урядовими чиновниками, представниками держави, культурними підприємцями тощо [16, с. 18].

Наратив, який пропонує картину ланцюга взаємопов'язаних історичних подій, є головним форматом репрезентації минулого як в історіографії, так і у політичному дискурсі [23, с. 37]. Згідно з концепцією польського історика Є. Топольського, зв'язування окремих епізодів, що утворюють горизонтальну проекцію наративу, відбувається на трьох рівнях: 1) інформації, що опосередкована уявою історика, 2) риторики, тобто засобів переконань аудиторії у правдоподібності смислової схеми та 3) політики, чи теоретико-ідеологічних підстав, що включають ціннісно-світоглядні настанови авторів наративу [17, с. 202].

На відміну від професійної історіографії, історична політика працює зі спрощеними наративами, які зводять складні суперечливі історичні процеси до зручних для сприйняття емоційних схем. Наратив окреслює сенсом простір і час, тим самим охороняючи внутрішній простір співтовариства [21, с. 99–100].

Приклад Латвії чітко демонструє протилежність основних наративів. Ключовими сюжетами латвійського офіційного наративу, які збігаються із "низхідною" соціальною пам'яттю етнічних латишів, є радянська окупація та депортації 1941 і 1949 рр. У той же час основа наративу російськомовної громади – радянське "звільнення" Латвії від нацистів та комеморація 9 Травня як Дня Перемоги.

Висновки. Ми розуміємо історичну політику або політику пам'яті як систему різних політичних практик, спрямованих на формування колективної/історичної пам'яті – від формалізації історичного нарративу до меморіальних законів.

За основу теоретичної моделі дослідження історичної політики Латвії було взято, з одного боку, концепцію "держави, що націоналізується" Р. Брубейкера, за якою у посткомуністичних країнах офіційний нарратив сформувався як націоцентричний. З іншого боку, це концепція режиму пам'яті М. Бернхарда та Я. Кубіка, згідно з якою режим пам'яті в Латвії можна охарактеризувати як розділений на офіційний національний та альтернативний нарратив контрпам'яті, заснований на радянській спадщині.

Вихідними умовами для розуміння історичної політики Латвії є: посткомуністичний транзит, етнокультурна розділеність суспільства і зовнішній фактор у вигляді Росії, яка просуває свої історичні нарративи. Усі три умови посилюють значення пам'яті як засадничого елементу ідентичності. У першому випадку мова йде про кардинальний злам усталених у радянську епоху офіційних цінностей, поглядів і нарративів, що породжувало в суспільстві почуття невизначеності та пошуку нової ідентичності, яка, відповідно до держави, що "націоналізується", розглядалася в етнічних категоріях. Етнічна розділеність підкріплювала етнізацію ідентичності, що стверджувало контраверсійний варіант колективної пам'яті, а пропаганда російської офіційної історичної пам'яті дає підстави для зміцнення національного нарративу.

Застосовуючи підхід "висхідної" та "низхідної" пам'яті А. Ассман, можна зрозуміти, чому латвійські політичні еліти, спираючись на минулий травмуючий досвід колективної пам'яті радянського періоду (депортації, репресії), формували таку низхідну політичну та культурну пам'ять, у якій центральними були концепти радянської окупації, двох тоталітаризмів та образи віктимності. Соціальні рамки пам'яті етнічних латишів, з одного боку, включали ці смисли у колективних спогадах на рівні індивідуальної та соціальної пам'яті, тобто пам'яті, що має "висхідну" направленість. З іншого боку, вони посилювались вищезазваною державною політикою пам'яті. Тут можна бачити кооптацію "висхідної" та "низхідної" пам'яті, що є запорукою успіху історичної політики, але тільки у випадку з титульною нацією.

Для російськомовної громади сенси латвійського державного нарративу залишаються чужими. Більш того, під впливом активної історичної політики Росії російська меншина Латвії перейняла нарратив історичної батьківщини з протилежним латвійському розумінням ключових подій історії ХХ століття. Це породило дилему соціальної безпеки, у якій будь-яка дія Латвійської держави з фіксації національного нарративу сприймається на внутрішньому рівні (рівні російськомовної громади) і особливо на зовнішньому (рівні РФ) як загроза для своєї історичної пам'яті та ідентичності й обумовлює спіраль конфліктогенності. Вона і є тим механізмом, що забезпечує подальше функціонування розділеного режиму пам'яті у Латвії.

Список використаних джерел:

1. Assmann A. Memory, Individual and Collective / A. Assman // The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis / (eds) Robert E. Goodin, Charles Tilly. – Oxford : Oxford UP, 2006. – P. 210-224.
2. Bernhard M. A Theory of Politics of Memory / M. Bernhard, J. Kubik // Twenty years after Communism. – Oxford : Oxford University Press, 2014. – P. 7-34.
3. Brubaker R. Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe / R. Brubaker. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996.
4. Confino A. Collective Memory and Cultural History: Problems of Method / A. Confino // The American Historical Review. – 1997. – Vol. 102, № 5. – P. 1386-1403.
5. Halbwachs M. On Collective Memory / Ed. and translated by L. Coser / M. Halbwachs. – Chicago ; London : University of Chicago Press, 1992.
6. Hobsbawm E. The Invention of Tradition / E. Hobsbawm, T. Ranger (eds). – Cambridge : Cambridge University Press, 1992.
7. Hodgkin K. Contested Pasts: The Politics of Memory / K. Hodgkin, S. Radstone. – New York : Routledge, 2003.
8. Kaprāns M. Remembering communism in Latvia: a nationalizing state and the multi-directionality of the past / M. Kaprāns // The new heroes – the new victims / (eds.) I. Gubenko et al. – Riga : Zināte, 2016. – P. 74-107.
9. Mäklsoo M. Memory must be defended: Beyond the politics of mnemonic security / M. Mäklsoo // Security Dialogue. – 2015. – Vol. 46(3). – P. 221-237.
10. Nora P. General Introduction: Between Memory and History. Realms of Memory. Rethinking the French Past. Vol. 1. Conflicts and Divisions / P. Nora. – New York : Columbia University Press, 1996. – P. 1-23.
11. Onken E.-C. Memory and Democratic Pluralism in the Baltic States – Rethinking the Relationship / E.-C. Onken // Journal of Baltic Studies. – 2010 – Vol. 41. – № 3. – P. 277-294.
12. Ozolina Z. Societal Security: Conceptual Framework / Z. Ozolina // Societal Security. Inclusion-Exclusion Dilemma. A portrait of the Russian – speaking community in Latvia / (ed.) Z. Ozolina. – Rīga : Zināte, 2016. – P. 13-29.
13. Roe P. Ethnic Violence and the Societal Security Dilemma / P. Roe. – Abingdon Routledge, 2005.
14. Smith A. Memory and modernity: reflections on Ernest Gellner's theory of nationalism / E. Smith // Nation and Nationalism. – 1996. – Vol. 3. – P. 371-388.
15. Skultans V. The Testimony of Lives: Narrative and Memory in Post-Soviet Latvia / V. Skultans. – London ; New York : Routledge, 1998.
16. Strukov V. Introduction / V. Strukov, V. Apryshchenko // Memory and Securitization in Contemporary Europe. – Palgrave Macmillan UK, 2018. – P. 1-23.
17. Topolski J. The Role of Logic and Aesthetic in Constructing Narrative Wholes in Historiography History and Theory / J. Topolski. – 1999. – Vol. 38. – № 2. – P. 198-210.
18. Verovšek P. Collective memory, politics, and the influence of the past: the politics of memory as a research paradigm / P. Verovšek // Politics, Groups and Identities. – 2016. – Vol. 4. – № 3. – P. 529-543.
19. Zelče V. History – Responsibility – Memory: Latvia's Case / V. Zelče // Latvia. Human Development Report, 2008/2009 : Accountability and Responsibility / (eds.) Juris Rozenvalds, Ivars Ijabs. – Rīga : Advanced Social and Political Research Institute, 2009. – P. 44-57.
20. Zelče V. The Transformation of 'Holiday' in Post-Soviet Space: Celebrating Soviet Victory Day in Latvia / V. Zelče // Europe– Asia Studies. – 2018. – Vol. 70. – Issue 3. – P. 388-420.
21. Априщенко В. Память как безопасность / В. Априщенко // Новое прошлое – The New Past. – 2016. – № 3. – С. 86-108.
22. Ассман А. Длинная тень прошлого: мемориальная культура и историческая политика / А. Ассман. – М. : Новое литературное обозрение, 2014.
23. Малинова О. Политика памяти как область символической политики / О. Малинова // Методологические вопросы изучения политики памяти : сб. научн. тр. / отв. ред. А. И. Миллер, Д. В. Ефременко. – М. ; СПб : НесторИстория, 2018. – С. 27-53.
24. Политика памяти в России, странах ЕС и государствах постсоветского пространства: типология, конфликтный потенциал, динамика трансформации. Стенограмма дискуссии // Методологические вопросы изучения политики памяти : сб. научн. тр. / отв. ред. А. И. Миллер, Д. В. Ефременко. – М. ; СПб : НесторИстория, 2018. – С. 167-195.

Надійшла до редколегії 18.12.19

S. Pakhomenko, PhD in History, Associate Professor
University of Latvia, Riga, Republic of Latvia,
Mariupol State University, Mariupol, Ukraine

CONCEPTUAL FIELD OF RESEARCH OF HISTORICAL POLITICS OF LATVIA

The article aims at defining and explaining the conceptual and theoretical field for the research of a specific case (Latvian) of historical politics. The author refers to a wide definition of historical politics as a system of political practices designated to establish a collective historical memory – from formalization of national narrative till mnemonic laws. On the one hand, the author chooses a concept of nationalizing state of R. Brubaker as a theoretical model of Latvian historical politics according to which the official narrative in post-communist countries has been formed as nation-centric. On the other hand, there is a concept of memory regime of M. Bernhard and J. Kubik stating that the memory regime in Latvia can be divided into official and alternative narrative of counter-memory where the latest is founded on the soviet heritage.

For the better understanding of Latvian case the author suggests to draw on the concept of four formats of memory by A. Assmann. These models help to understand the motivation and the character of mnemonic actors' activity. The Latvian state adopts the official national historical narrative by focusing on its Anti-Soviet character, the nodal points being the Soviet occupation and deportations as collective trauma of ethnic Latvians. On the other hand, Latvian ethnic dualism (much more distinct than in other countries of the region) attributable to the significant segment of the Russian-speaking population with its own identity and collective memory led to the formation of alternative narrative, a sort of "counter-memory", with the Soviet "liberation" being the main plot line and the Victory Day – commemorative practice.

The activation of historical politics of the Russian Federation with its single option of the history of the region and of the neighbouring Baltic countries increases the controversy of the two narratives and stimulates their conflictogenity.

Keywords: historical politics, collective memory, Latvia, regime of memory, counter-memory, narrative, commemoration, concept, mnemonic actors.

С. Пахоменко, канд. истор. наук, доц.
Латвийский университет, Рига, Латвийская Республика,
Мариупольский государственный университет, Мариуполь, Украина

КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ПОЛЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ ЛАТВИИ

Определено и аргументировано концептуальное и теоретическое поле для исследования конкретного (латвийского) кейса исторической политики. Широко трактуется историческая политика как система разных политических практик, направленных на формирование коллективной исторической памяти – от формализации национального нарратива до мнемонических законов. В качестве теоретической модели исторической политики Латвии взята, с одной стороны, концепция "национализирующегося государства" Р. Брубейкера, в соответствии с которой в посткоммунистических странах официальный нарратив оформился как националистический, с другой стороны, – это концепция режима памяти Р. Бернхарда и Я. Кубика, согласно которой режим памяти в Латвии можно охарактеризовать как разделенный на официальный и альтернативный нарратив контрпамяти, где второй основан на советском наследии. Для понимания латвийского кейса предложено опираться на концепцию четырех форматов памяти А. Ассман. Используя данные модели, можно понять мотивацию и характер деятельности мнемонических актеров. Латвийское государство утверждает официальный национальный исторический нарратив, фиксируя прежде всего его антисоветскую направленность, определяющими моментами которой являются советская оккупация и депортация как коллективная травма этнических латышей. С другой стороны, этнический дуализм Латвии (гораздо более выраженный, чем в других государствах региона), который обусловлен наличием значительного сегмента русскоязычного населения со своей идентичностью и коллективной памятью, стал предпосылкой формирования альтернативного нарратива, своего рода контрпамяти, где главным сюжетом является советское "освобождение" Латвии, а коммеморативной практикой – День Победы. Активизация исторической политики РФ с ее безальтернативным и ревизионистским взглядом на историю региона и соседних балтийских стран усиливает контраверсивность двух нарративов и стимулирует спираль конфликтотенности для них обоих.

Ключевые слова: историческая политика, коллективная память, Латвия, режим памяти, контрпамять, нарратив, комеморация, концепция, мнемонические актеры.

УДК 355.405

Г. Хлисту́н, канд. політ. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВПЛИВ МАС-МЕДІА НА ВІЙСЬКОВІ КАМПАНІЇ: ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ

Під час активного розвитку конфлікту та після його завершення важливу роль відіграють мас-медіа, які формують думку аудиторії про явище та його наслідки. Розвиткові конфлікту багато в чому сприяють саме засоби масової інформації, які, маніпулюючи думками аудиторії та пропагуючи певні ідеали, зумовлюють виникнення реакції своєї аудиторії, яка надалі впливає на перебіг конфліктної ситуації. Саме тому вивчення ролі ЗМІ під час конфліктів набуває дедалі більшої актуальності. Розглянуто проблему впливу мас-медіа на перебіг міжнародних конфліктів, значення журналістських матеріалів, які висвітлюють протистояння, їх вплив на аудиторію.

Ключові слова: мас-медіа, конфлікт, інформаційна війна.

Головним полем діяльності сучасних ЗМІ є конфлікти. Саме на суперечках, проблемах чи будь-яких негараздах базується більшість новин мас-медіа. Засоби масової інформації, висвітлюючи проблему, мають можливість не просто передати факт, а й вплинути на його сприйняття аудиторією, сформувати конкретну думку про подію чи явище, зумовити виникнення позитивних чи негативних емоцій. "Кожен журналіст при всій претензії на об'єктивність діє в певному полі влади та заангажованості (політичної, етнічної або реакційно-бюрократичної). Головним же критерієм оцінки роботи журналістів під час висвітлення подібних конфліктів є критерій достовірності та повноти наданої інформації. Роль, яку ЗМІ відіграють у врегулюванні конфлікту, залежить від того, наскільки журналісти вільні у своїй професійній діяльності й наскільки відкритий для них доступ до важливої для громадськості інформації" [1].

Хоча вплив започаткував свою історію з початку історії суспільства, першою науковою школою, що спеціально досліджувала проблему інформаційного впливу, стала американська школа вивчення ЗМІ. Ця школа вивчала його передусім на матеріалі Першої світової війни. Ця школа, зокрема, виокремлювала три основні типи інформаційних впливів [2]:

1. "Білий" вплив. Його основною характеристикою є те, що журналіст відкрито називає себе і дозволяє пов'

язати тексти зі справжнім джерелом. Яскравим прикладом подібної інформації є заяви президента, уряду, офіційного інформаційного агентства.

2. "Сірий" вплив. Журналіст використовує для поширення матеріалів спеціально створені джерела чи забезпечує просування матеріалів у певних незалежних засобах масової інформації. Прикладом подібного інформаційного впливу може бути інформація, що поширюється через неурядові ЗМІ, неурядові організації тощо.

3. "Чорний" вплив. Журналіст поширює матеріали від імені третьої особи, наприклад підпільної організації [2].

За твердженням французького дослідника другої половини ХХ ст. Ж. Доменака, під час здійснення інформаційної компанії зазвичай застосовуються п'ять основних правил [2]:

1. *Правило спрощення.* Виходячи з орієнтації матеріалу на найменш досвідченого члена суспільства та її апелювання до емоцій, важливою вимогою є максимальне спрощення об'єкта впливу. Багатозначність, наявність напівтонів принципово не придатні для інформаційного впливу.

2. *Правило перебільшення та перекручення.* Створення позитивного та негативного іміджу викликає необхідність гіперболізації певних рис об'єкта, акцентування на подіях, не обов'язково значних, але таких, що